

Pregled razvoja i kritike historizma od sredine 19. st. do sredine 20. st.

Primorac, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:389380>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Filozofije i Povijesti

Ivan Primorac

**Pregled razvoja i kritike historizma od sredine 19. st. do sredine 20.
st.**

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Filozofije i Povijesti

Ivan Primorac

**Pregled razvoja i kritike historizma od sredine 19. st. do sredine 20.
st.**

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, teorija povijesti i metode historijske znanosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 10. 09. 2024.

Ivan Primorac 012223958

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Ovaj rad se bavi pregledom nastanka i razvoja historizma u periodu od sredine 19. do kraja prve polovine 20. st. Francuskom revolucijom i prosvjetiteljstvom udareni su temelji daljnjeg razvoja intelektualne djelatnosti u području buduće njemačke države. Sveto Rimsko Carstvo, koje se raspada 1806. i politika restauracije u Njemačkoj Konfederaciji 1816. isto tako očituju se na razvoj historizma. Naime, od filozofa Immanuela Kanta, koji razrađuje teoriju o vječnom miru te se poziva na konfederaciju njemačkih naroda, do Johanna Gottlieba Fichtea koji po prvi put zaziva njemačku naciju da se ujedini protiv vanjskog neprijatelja, a kasnije će se ostali njemački mislioci pozivati na ideje navedenih Kanta i Fichtea kako bi promovirali ideju ujedinjenja njemačke države. Historizam tako proizlazi iz političkih i intelektualnih revolucija koje se događaju u 19. st., a njegov predstavnik Leopold von Ranke postaviti će temelje na koje će njegovi nasljednici nadodavati. Centralizirana moć te ujedinjenje njemačkog naroda pod pruskim vojno-birokratskim sustavom zastupat će svi povjesničari iz pravca historizma, od kojih će svaki od njih dati svoj osobni pogled na državu, državnu moć, međunarodnim odnosima i razvoj njemačke nacije te njezin ideal u uspostavljanju nacije-države. Tako će se obraditi mišljenja sljedbenika historizma Johanna Gustava Droysena, Heinricha von Sybela i Heinricha von Treitschkea. Historizam zapada u krizu početkom 20. st. te je pod napadom brojnih kritičara koji iz različitih perspektiva kritiziraju historizam i njegov pogled na povijest. Prisutne su pojedine kritike, naime liberalna Jacoba Burckhardta, filozofska kritika Friedricha Nietzschea te zadnja kritika Waltera Benjamina u 20. st. koji kritizira s marksističko-teološkog pogleda na povijest, a kritike navedenih mislioca su značajne jer su dovele do krize historizma. Na kraju rada će se navesti Friedrich Meinecke kao glavni autoritet historizma 20. st. i njegov pogled na razvoj historizma i njemačke države te odnos između Trećeg Reicha i Meineckea.

Ključne riječi : historizam, kritika, Leopold von Ranke, Friedrich Meinecke

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Historizam – početci i razvoj u 19. st.....	3
2.1. Leopold von Ranke – osnivač pruskog pravca historizma.....	5
2.2. Razvoj historizma 19. st. – Rankeovi nasljednici	9
3. Kritika historizma.....	14
3.1. Jakob Burckhardt – liberalna kritika historizma	15
3.2. Friedrich Nietzsche – filozofska kritika historizma	16
3.3. Walter Benjamin – marksističko-teološka kritika historizma	19
4. Friedrich Meinecke – historizam u 20. st.....	21
5. Zaključak.....	27
6. Popis literature.....	29
6.1. Knjige	29
6.2. Članci	30
6.3. Mrežni izvori.....	30

1. Uvod

Njemačko područje nakon Francuske Revolucije biva područje inovacije i razvoja, a očituju se brojni intelektualci koji podupiru razvoj znanosti svojim znanstvenim djelovanjem te razvoj njemačkog nacionalnog duha. Historizam, kao novi pogled na prošlo, zaseban je njemačkim povjesničarima, koji ne samo da stvaraju novu perspektivu na povijest već tim pogledom utječu na razvoj Njemačke kao ujedinjene nacionalne države i razvoj nacionalne ideologije, podupiranjem pruskog vojno-birokratskog društva. Temelj ovog rada biti će prikaz povijesnog razvoja historizma, od njegovih početaka pod Leopoldom von Rankeom, do njegova vrhunca pod Heinrichom von Treitschkeom i krize početkom 20. st. te nadilaženja krize i obrane historizma Friedricha Meineckea koji donosi inovativni pogled na razvoj tog pravca povijesne znanosti. Osim pregleda intelektualne historije, također će se prikazati i društveno-povijesni kontekst u kojemu nastaje historizam te kako se razvija paralelno s razvojem ideje njemačke nacije i njemačkog nacionalizma te koliko je zapravo usko povezan uz njemačku nacionalnu državu i njene institucije. Nadalje, kritika analizirana unutar rada, koja ne samo što kritizira to „slijepo“ podupiranje vojno-birokratske države, nego i idealistički pogled na povijest koji izražavaju sljedbenici historizma, a u radu će biti obrađene tri kritike s različitih stajališta i pogleda na povijesnu znanost. Uz sve navedeno, rad će biti isprepleten povijesnim događanjima od ranog 19. st. do početaka i sredine 20. st. te njihovim utjecajem na društvo i intelektualce koji su djelovali u tom društvu.

Vrlo je velika problematika u tome što na hrvatskom jeziku ne postoji literatura koja se posvećuje radovima velikana historizma (Meinecke kao moderni autoritet, a Ranke kao osnivač), što je nadomješteno engleskom literaturom koja isto tako ima svoju perspektivu o historizmu. Naime, historizam je po mišljenju sir Isaiaha Berlina¹ zadnji oblik nacionalnog pogleda na povijest i konstrukcija s obzirom na njemački nacionalni duh koji opstaje u 20. st. naspram svih međunarodnih povijesnih pravaca i pogleda na povijest koji nastaju u 20. st. Zbog malog broja prevedenih djela i eseja njemačkih povjesničara o historizmu i razvoju povijesne znanosti u Njemačkoj, nastaje problem jer nije dostupan veći broj njemačkih povjesničara koji daju svoju kritičku ocjenu historizma.

Na kraju, ovaj rad bi trebao poslužiti ne samo kao kratak pregled njemačke intelektualne historije, s naglaskom na historizam, nego i da se promotri koliko je historizam utjecao na

¹ U predgovoru Meineckeovog prijevoda djela *Historizam* nalazi se pregled osobnosti Meineckea i njegov utjecaj na njemačku povijest 20. st. Vidi: Friedrich Meinecke. *Historism: The Rise of a New Historical Outlook*. preveo J. E. Anderson (New York: Herder and Herder, 1959), XIV-XVI.

njemačko društvo i na kasniji nastanak nacionalsocijalizma u Njemačkoj. Naime kritički proučavajući djelovanje pojedinaca i njihovih pogleda na njemačko društvo i međunarodne odnose u Europi, može se uočiti poveznica između historizma i nacionalsocijalizma, no pitanje je koliko je svjesno historizam vodio tome radikalnom razvoj njemačkog duha.

2. Historizam – počeci i razvoj u 19. st.

Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti (dalje: Sveto Rimsko Carstvo) okuplja brojne njemačke grofovije, vojvodstva i ostale državnice u povezanu te decentraliziranu jedincu pod vlašću dinastije von Habsburg. Prijelazom iz 18. u 19. st. dva su događanja na europskome kontinentu obilježila područje Sveto Rimsko Carstvo, a to su Francuska revolucija i kraj prosvjetiteljstva te početak njemačkog klasičnog idealizma.² Historizam je proizašao iz ta dva događaja, naime građanske revolucije u Francuskoj i filozofije njemačkog klasičnog idealizma koja oblikuje drugačiji pogled na povijest (naspram tradiciji 16. i 17. st.), a također utječe razvoj znanosti u području Njemačke. Najvažnija imena njemačkog klasičnog idealizma koja su utjecala na historizam i razvoj znanosti u području njemačke koja bih istaknuo su: Immanuela Kanta, Johanna Gottlieba Fichtea i na kraju Georga Wilhelma Friedricha Hegela.³ Značaj Francuska revolucije je u tome što oblikuje političku i društvenu sferu te je prva značajnija prijetnja koja se postavlja njemačkim državama u Sveto Rimsko Carstvo. Francuska revolucija je također nužna u početku slabljena habsburške vlasti nad njemačkim državama, a početak dominacije kraljevstva Prusije i stvaranje njemačkog nacionalnog identiteta pod Prusijom, što kasnije uvjetuje razvoj Njemačkog Carstva u vojno-birokratsku državu.

Odjeci prosvjetiteljstva već u ranijem razdoblju potiču razvoj znanosti na području Sveto Rimsko Carstvo, a jedan od najvažnijih utjecaja krajem 18. st. dao je königsberški filozof Kant. Važno je za napomenuti da je filozofija u to vrijeme dominantna znanost koja pokriva različita područja znanosti koje su danas nezavisno ustanovljene, a tada su bile područje filozofije.⁴ Osim Kantovih kritika u kojima se preispituje moć ljudske spoznaje te pitanje kakvo treba biti ljudsko djelovanje, značajno je skup njegovih *Pravno-političkih spisa*. Važnost tog Kantovog teksta je u tome što poziva pojedince da pokušavaju promišljati i razvijati svoje mentalne sposobnosti te da se oni već etablirani znanstvenici, crkveni dužnosnici i ostala intelektualna elita javno djeluju kako bi potakli razvoj znanosti i prosvjetljenja neukih masa. Ovaj javni poziv Kanta na učiteljsku djelatnost koja bi prosvjetlila mase, važan je jer je jedan od prvih poziva na javnu djelatnost znanstvenika u korist zajednice, a također Kant u dijelu teksta izražava zahvalnost prema djelatnosti Fridrika II. Velikog, pruskog monarha i njegove prosvijećene vladavine.⁵

²John Breuilly. *Nationalism and the State* (New York: Manchester University Press, 1993), 96-98.

³Mirjana Gross. *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 1996), 120-121.

⁴*Isto*, 112.-113.

⁵Immanuel Kant. *Pravno-politički spisi*. Preveo Zvonko Posavec (Zagreb: Politička kultura, 2000), 33-41.

Drugi filozof, naime jenski Fichte, u kontekstu preteče historizma značajan je jer prvi put poziva njemački narod na jedinstvo protiv Napoleona koji vodi rat protiv njemačkih država. Protorevolucionarni i ujediniteljski stav ima u njegovom tekstu *Govori njemačkoj naciji* gdje poziva cijeli njemački narod u zajedničku moralnu reformu, odgoja naroda u njemačkom duhu te odupiranje vrijednostima revolucije. Fichte je jedan od prvih znanstvenika općenito koji pokušava pozvati sve njegove sunarodnjake u drugim državama da zajedno teže k reformi carstva i stvaranju unificirane njemačke države s novim sustavom obrazovanja koji će promovirati razvoj njemačkog nacionalnog duha te moralno oblikovati pojedince u društvu, kako bi nacija se mogla profilirati na međunarodnoj pozornici.⁶

Treći filozof na kojeg će se direktno pozivati historizam, a u isto vrijeme na neke njegove poglede će dati kritiku jest Hegel, koji preoblikuje i završava period nazvan njemački klasični idealizam. Njegova brojna djela važna su jer sistematiziraju prošlu filozofiju te Hegel sam stvara nove pojmove i poglede na filozofiju. Svjetska povijest, nacionalni i apsolutni duh su najvažniji pojmovi koje će historizam proučiti i preinačiti. Svjetska povijest je pojam koji prikazuje djelatnost svijesti apsolutnog duha k njegovoj slobodi i djelatnost koja proizlazi iz te slobode. Duh njemačkog naroda zbog utjecaja kristijanizacije i kasnije protestantizma razumije da su svi pojedinci slobodni, a u tome je i esencija samog duha njemačkog naroda, koji je na višoj skali naspram ostalih naroda (istočni te neeuropski narodi).⁷

Na kraju, politički i društveni kontekst je važan kako bi smo ušli u temu. Tu je značaj Francuska revolucije kao prekretnice, koja u revolucionarnim ratovima uništava Sveto Rimsko Carstvo 1806. godine. Sveto Rimsko Carstvo je reorganizirano u obliku Njemačke Konfederacije 1816. nakon bečkog kongresa, a najmoćnije države u toj konfederaciji su Habsburška Monarhija i Kraljevstvo Prusija koje se nadmeću za moć. Svaka od država ima svoju sferu utjecaja, ali 1848. revolucionarni pokušaji za ujedinjenje Njemačke po malonjemačkoj koncepciji (novonastala Njemačka bez Habsburške Monarhije) nisu bili uspješni, no već se tu Prusija razvija kao dominantna sila naspram opadajućeg utjecaja Habsburške Monarhije. Na kraju pobjedom nad Habsburškom Monarhijom 1866. osniva se Sjevernonjemačka Konfederacija, koja će se pobjedom nad Drugim Francuskim Carstvom ujediniti sve njemačke zemlje (izuzev Austro-Ugarske) i postati Njemačko Carstvo.⁸

⁶ Vladimir Filipović. *Filozofska hrestomatija VII: Klasični njemački idealizam* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1983), 61-62.

⁷ Gross, *Suvremena historiografija*, 114-116.

⁸ Breuilly, *Nationalism and the State*, 98-113.

Historizam tako nastaje nadahnut utjecajima filozofa njemačkog klasičnog idealizma i Francuske revolucije, ali ne u pozitivnom smislu nadahnuća kao nastavljanja iste tradicije, već kao kritika ustaljenih filozofskih stajališta i utjecaja Francuske revolucije. Tako je prvi predstavnik tog pravca pod pokroviteljstvom pruskog dvora, a kasniji će se predstavnici isto naći pod pokroviteljstvom dvora i kao državni ideolozi, promovirajući nacionalnu integraciju Nijemaca i u isto vrijeme krojeći nacionalnu ideologiju. Povijest će se na jednu ruku proučavati a na drugu ruku postati sredstvom za opravdavanje državnog sustava i ekspanzionizma Prusije i daljnjeg razvoja Njemačkog Carstva. Isto tako pristaše pravca historizma biti će usko povezani uz njemačku konzervativnu politiku te će ustrajati u opstojanju pruskog ustroja države naspram svim ostalim, a dičiti će Njemačko Carstvo i njegovu ekspanzionističku politiku te napredak naspram ostalih rivala u Europi.⁹

2.1. Leopold von Ranke – osnivač pruskog pravca historizma

Prvi i najznačajniji predstavnik klasične struje historizma je Leopold von Ranke, a utjecaj njegove škole historizma značajan je ne samo u Njemačkoj nego i u ostalim dijelovima svijeta. Suprotstavljen stavovima Francuska revolucije i prosvjetiteljstva, blizak je tako pruskom prosvijećenom konzervativnom društvu i birokraciji, a u razdoblju 1832.-1836. izdaje časopis *Historisch-politische Zeitschrift* kako bi obranio kraljev apsolutizam od kritike feudalnih i liberalnih kritičara. Njegov rad je u jednu ruku išao u smjeru poznanstvenjenja povijesti kao znanosti, a u drugu ruku propagandni rad protiv revolucionarnih djelovanja pojedinih struja u pruskom društvu. Zalagao se za rad pruskog dvora, a u pojedinim periodima bio je i savjetnik na dvoru, no u isto vrijeme nije bio pobornik svih politika dvora te se nije htio postati izravno sredstvo državne propagande pod dvorom te je tako u jednu ruku držao svoju distancu.¹⁰

Kako bi smo imali sliku Rankea, ukratko možemo naglasiti pojedine točke njegovog života, jer kao svaki pojedinac, njegovo je doba utjecalo na njegovo djelovanje unatoč težnji Rankeovoj težnji objektivnosti. Naime rođen 1795. u selu Wiehe koje se nalazilo pod Elektoratom Saksonije, Rankeova luteranska obitelj bila je u višim dijelovima društva, kao viši dužnosnici na saksonske vlasti. Na Rankea se odrazilo njegovo školovanje te luteranstvo, jer na studiju teologije i filologije u Leipzigu prvotno se očituje njegov proturacionalistički stav, jer je racionalizam prevladavao na učilištima u Svetom Rimskom Carstvu. Napada racionalizam jer smatra da racionalizam

⁹ Gross, *Suvremena historiografija*, 123-124.

¹⁰ Isto, 124-125.

kombinira oprečne principe naglašene božanske riječi koja je vječna i prihvaćena i trenutno promišljanje. Nasuprot toga Ranke tvrdi kako je bog sveprisutan i kako se njegova sveprisutnost očituje u cijeloj egzistenciji, a povjesničaru je cilj dešifriranja tog „svetog hijeroglifa“ koji se nalazi u cijelosti povijesti. Rankeovo odskakanje od luteranstva također se očituje u njegovom stavu o zlu, koja glasi da u povijesti se očituju i događaju djelatnosti smrtnih energija i ideja koje se ukazuju u realnim pojedincima i institucijama. Taj je stav ne proizlazi iz samog luteranstva koje tvrdi da je svijet a od dobra te od Boga, već taj Rankeov stav proizlazi iz njegovog čitanja i proučavanja djela Fichtea, Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga i Johanna Wolfganga von Goethea. Osim naobrazbe i utjecaja njegove religije na Rankeovu djelatnost, važan je i utjecaj doba restauracije nakon bečkog kongresa 1815., što uz njegovo djetinjstvo u Saksoniji kasnije utječe na njegovu sliku federalne Njemačke unutar europskog poretka sila. Utjecaj Habsburške Monarhije u vođenju Svete Alijanse koja se održava svjetski poredak se odrazilo na Rankea, koji je imao osjećaj dubokog poštovanja prema toj sili.¹¹

Nastavljajući na tradiciji ranijih razdoblja erudicije, Ranke osim što kritički evaluira sve izvore, on također formulira i postavlja u koncept povijesti koji kasnije oblikuje njemačku historiografiju. Pozitivistički prikaz Rankea je netočan, jer on proizlazi nadahnut ranijim strujama idealizma, pa isto tako osim što naglašava kritičko razmatranje izvora također naglašava i sferu ljudske djelatnosti (ljudske moralne vrijednosti, namjere i htjenja). Takva razlika između prirodnih znanosti koje nemaju tu sferu i društvenih znanosti koje proučavaju čovjeka je važna jer Ranke od istraživača zahtjeva potpuno razumijevanje (*Verstehen*) pa su zato potrebne specifične metode razumijevanje povijesnih fenomena naspram apstraktnog objašnjenja povijesti. Tu je već prvotna kritika Hegela, jer naime on vidi povijest u svijetu ideja i duha, ali ne na hegelijanskom pojmu apsolutnog duha, već kao djelovanje realnih pojedinaca i pravih institucija koje postoje u vremenu, a onda utječu i na tu sferu. No ne smije se prenaslagati Ranekova originalnost pojma *Verstehen* jer on taj pojam preuzima od ostalih njemačkih znanstvenika na području teologije, filologije i filozofije, a najbolje određenje tog pojma možemo naći u djelima Wilhelma Diltheya i Maxa Webbera.¹²

Rankeovo djelovanje u časopisu *Historisch-politische Zeitschrift* te njegova predavanja na Sveučilištu u Berlinu gdje dobiva poziciju profesora 1825. godine, gdje se očituje njegova teoretska problematika i razlaganje te problematike u povijesnoj znanosti. U periodu 1832.-1836. godine se tako njegove obje djelatnosti kao pisac u časopisu i profesor na Sveučilištu, objedinjuju

¹¹ Leopold von Ranke. *The Theory and Practice of History*. uredili i preveli Georg Iggers i Konrad Moltke (New York: Bobbs-Merill Company. 1973) str. XXI-XXIII.

¹² Isto, str. XVII-XX.

u esejima i tekstovima za predavanja gdje govori o problematici povijesti te stvara teoretsku strukturu koja će kasnije biti baza za historizam. Tako povjesničar Georg Iggers navodi da Ranke ima tri poimanja povijesti koja se ponavljaju kroz eseje i predavanja u tom periodu. Naime prvo poimanje jest argumentacija protiv primjene apstraktnih principa na politiku, drugo je da se sva egzistencija shvaća kroz povijest, no iza povijesnosti i prolaznosti pojma također stoji jedna skrivena opća istina. Zadnje poimanje je da su države koje postoje u povijesti stvarne izražaji ideja koje im prethode.¹³

Prva točka razumijevanja sistematike Rankea koju Iggers razlaže počiva iz toga da se društvene institucije ne trebaju proučavati iz apstraktne teorije već u njihovoj stvarnoj postojanosti, što on smatra maksimum povijesne znanosti. Isto vrijedi i za političke i društvene vrijednosti koje se trebaju shvatiti unutar konteksta djelovanja proučavane institucije, a pravo prosuđivanje je moguće ako ono što je prosuđivano biva prosuđeno unutar njegove perspektive i ciljeva njegovog djelovanja. Kao njegovi prethodnici Johann Gottfried Herder, Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt, Friedrich Carl von Savigny, Ranke vjeruje da moralne vrijednosti i principi koji utječu na društvo ili pojedinca imaju objektivnu vrijednost te da nisu samo prazni podatci koji nemaju vrijednosti za povjesničara. Nadalje on objašnjava pravu politiku kao onu koja teži polaganom, sigurnom i mirnom razvoju, nasuprot naglog i pogubne inovacije i napretka. Isto tako vrijedi i za ustanovljene institucije, koje na jednu ruku postoje da održavaju i služe društvu, te onim koje su beživotne te ih država održava na životu, bez toga da one služe praktičkom životu u državi. Ali državu čine pojedinačni državnici koji imaju njihove vlastite interese, pa Ranke zaključuje da u svakom pojedincu je i odraz povijesno nužnih principa koje svako ljudsko biće ima. Po tome državnici razlikuju ono što navodi na razvoj a što na propast, što je dopušteno a što je ispravno za napraviti. Za kraj prvog shvaćanja povijesti naglašava drugačije nacije i njihove ideje država, koje im je kroz ideju čovječanstva sam Bog podario. Bog naime nije imao u ideji neku univerzalnu monarhiju koja bi svim narodima pripadala kao ideja države, već različite ideje države pripadaju različitim nacijama. Ranke tako proučava Francusku revoluciju kao događaj koji se odvija jer francuska monarhija je težila stranim (sjevernoameričkim i britanskim) institucijama, a svoje tradicionalne institucije postavila sa strane. Sve dobro u Njemačkoj tako proizlazi ne iz preuzimanja ideja Francuske revolucije i prosvjetiteljstva, nego u suprotnošću s tim idejama i formama institucija. Njemačka je zapravo skup brojnih državica, a

¹³ Georg Iggers. *German Conception of History : The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present* (Middletown: Wesleyan University Press, 1983, dopunjeno izdanje), 70-72.

Ranke ju vidi kao jednu obitelj s legitimnim vladarima, ali ponajviše podržava pruski militarizam i prusku birokraciju.¹⁴

Drugu točku razumijevanja sistematike Rankea, Iggers razlaže u tome da iako je Ranke empirist, nije u filozofskom smislu empirizma, već u metodološkom zbog proučavanja pojava. U povijesnim događanjima on pronalazi fenomene iza kojih stoji dublja stvarnost, naime da su one izražaj metafizičkih snaga u stvarnom svijetu. Njegova metodologija proučavanja stvari u potpunoj objektivnosti i kritičkoj obradi povijesnih događanja kao početak svake povijesne studije. U isto vrijeme Ranke uočava problematiku obrade povijesti, jer je pojedinac koji to obrađuje je samo „organ govora općeg duha“ kroz kojeg se proučavano obrađuje. Zato povjesničar ne može uhvatiti cjelinu povijesti i povijesnih kretnji, ali ima mogućnost da u obradi individualnih povijesnih događanja dođe do intuitivnog uvida da postoji nekakav univerzalni red po kojemu se povijest događa. U tom se dijelu također poziva i na sv. Augustina i njegovo učenje božanskog prosvjetljenja (iluminacija)¹⁵, a iz optimističnog pogleda da je povijest svrsishodna poznat je Rankeov stav proizašao „Svaka je epoha neposredna Bogu“, jer ju on sam određuje i nadgleda, a u isto vrijeme obrisi božanske djelatnosti se vide u pregledavanju dijelova epohe.¹⁶

Tu je i direktna poveznica s njegovom politikom, koju isto gradi na metafizičkoj bazi u tome da države postoje po idejama država koje su pod principom univerzalnog etičkog reda. Sve pojedinci, institucije, nacije i države su tako izrazi Božanske volje da prikažu pozitivne vrijednosti, te nasuprot judeokršćanskom vjerovanju o zlu u svijetu, Ranke naivno nema zlih pojedinca već je sve po božanskoj volji. Na kraju, osim što države kao pojedinačne su pod univerzalnim etičkim redom, postoji harmonija u sklopu država koje Ranke razrađuje u njegovom eseju *Velike Sile*. Harmonija je u tome što unatoč revolucijama (Francuska revolucija) povijest dovede univerzalni red na pozornicu, rekonstrukcijom cijelog sistema prije revolucije kako se bi se ta harmonija održavala. Države kao takve nisu samo apstraktne ideje, već realni prikaz tih metafizičkih ideja koje su u konstantom povijesnom razvoju te država simbolizira pojedinu zasebnu državu, a po tome ne može simbolizirati niti cjelinu niti neku apstraktnu ideju.¹⁷

¹⁴ *Isto*, 73.

¹⁵ Sv. Augustin u njegovim djelima navodi kako pojedinac ne može sam doći do potpunog razumijevanja božanskog reda i tako je za potpuno razumijevanje stvari i univerzalnog reda potreban Bog. Bog tako iluminacijom (prosvjetljivanjem) pojedinca daje mu mogućnost da dođe do shvaćanja i da barem ima uvid u božji plan i ideju po kojem nešto egzistira. Vidi: <https://plato.stanford.edu/entries/augustine/#Illu>

¹⁶ Iggers, *German Conception of History*, 77.

¹⁷ *Isto*, 80-83.

2.2. Razvoj historizma 19. st. – Rankeovi nasljednici

Osim Rankea, historizam ima svoje ostale predstavnike koji nasljeđuju i preoblikuju učenja Rankea na svoj način te tako se razvija teorija historizma. Prvi takav nasljednik Rankea je Johann Gustav Droysen (1808.-1884.) koji u svojim djelima razlaže osobnu teoriju o povijesnoj znanosti, koja je različita od Rankeove koncepcije, ali se u isto vrijeme poziva na nju. Prvotna razlika je u koncepciji povijesti da je povijest i povijesna događanja izolirana te da se iz njih ne može pronaći nešto praktično što bi utjecalo na subjekta koji ju proučava. Droysen se naime u tom stavu ne slaže s Rankeom, već se približava filozofu Friedrichu Nietzscheu u pogledu da se povijest može koristiti kao praktična znanost te da može pojedincu pomoći u životu, kao što se u antici povijest naziva *magistra vitae* (učiteljica života). Droysen se također poziva da povijest treba učiti pojedinca kako misliti jer onda pojedinac ima mogućnost (s spoznavanjem prošlosti) spoznati sadašnjost u kojoj živi. Naime ta genetička struktura, koja prikazuje prošlost koja se odvila i sadašnjost koja se razvija, je mogućnost pojedinca da shvati povijest kao kretnju vremena iz prošlog u sadašnje i konstruirati si tok te kretnje. Tako povijesno razmatranje, ne da je nužno samo za shvaćanje prošlog, nego i za djelovanje koje se odvija u sadašnjosti, jer taj proces generiranja je nužan za shvaćanje toka, a po tome i proces generiranja utječe i na sadašnju interakciju pojedinca i svijeta. U svojim tekstovima Droysen pokušava riješiti problem utjecaja genetičke povijesti historizma i njenog utjecaja na društvo, pojedince i politiku te problem zadaće historiografa u modernom društvu. Povjesničar Arthur Alfaix Assisis iščitavanjem tih djela razlaže da funkcije historiografije sadrže barem razvoj ljudskoj samosvijesti. Ljudska samosvijest obuhvaća brojne točke ljudske djelatnosti, pa od razvoja političara i birokrata koji su se sposobni nositi problematikom njihove države, do pomaganja mogućnosti pojedinca da si predoči sadašnji svijet kroz istraživanje povijesti, objašnjavanje vjerovanja da je povijest pokrenuta i u kretnji zbog božanskog djelovanja te na kraju zašto postoji zlo u svijetu koji je stvorio dobar Bog.¹⁸

Početna točka njegove teorije je historijsko razmišljanje, koje je empirijski način razmišljanja, nasuprot onom spekulativno-logičnom načinu razmišljanja, a oba načina počivaju na istoj premisi da povijest nije slučajna već događaji i ideje se ne odvijaju slučajno u povijesti. Početna točka oba tipa razmišljanja jest Bog koji pokreće proces povijesti koja se odvija. Spekulativni način tako pretpostavlja metafiziku i teologiju, a iz logičke nužnosti pa su po tome budući događaji predvidivi, dok empirijska je suprotna. Empirijska izbjegava određivanje finalnih

¹⁸Arthur Alfaix Assisis. *What Is History For? :Johann Gustav Droysen and the Functions of Historiography* (New York: Berghahn Books, 2014), 63-64.

točki razvoja, jer je bazirana na spoznaju svjetovnog i povijesti kao kauzalne povezanosti, ostavljajući sa strane pitanja iz metafizike ili teologije, pa je po tome historijsko razmišljanje empirijsko. Druga problematika na koju nailazi u razrađivanju historijsko razmišljanja jest „matematička-fizička metoda“ koja zapostavlja individualno i partikularne predodžbe nekog događanja kako bi se uspostavile opće zakonitosti. Droysen govori kako historijsko razmišljanje proizlazi iz partikularne informacije o prošlom događanju ili o procesu iz prošlosti, no u isto vrijeme ono želi stvoriti opće znanje. Za razliku od općih zakonitosti, historijsko razmišljanje vodi k stvaranju „morfološkog“ znanja, naime znanja koje za razliku od onog fizičkog primijenjenog na nepromjenjivu prirodu, „morfološko“ znanje je u području gdje su odredne jedinice kretnja i promjena.¹⁹

Osim njegovog teoretskog sistema poimanja povijesti koji se razlikuje od Rankeovog, Droysen je osnivač takozvane pruske škole povjesničara, koja je zapravo bila struja pruskih povjesničara, politički motiviranih, da promoviraju prusku ideju i prusku državu u njihovim povijesnim djelima.²⁰ Droysen je kao inspiraciju uzeo ranije navedeno djelo od filozofa Fichtea, Adresu, koja je u jednu ruku bila projekt stvaranja nacionalnog sustava edukacije za sve njemačke države, u kojem bi se smanjile razlike između društvenih klasa, a stvorio patriotizam među raznim njemačkim sunarodnjacima. Droysena je djelo motiviralo na da svoju povijesnu djelatnost i znanje podredi prusko-njemačkom cilju (malonjemačka ideja) te da smatra da je Prusija ona država koja će predvoditi ujedinjenje Njemačke. Tako se i njegova teorija politike oblikuje, jer smatra da je moć glavna odrednica države, a vladavina se održava pomoću moći, neovisno o tome kakav je oblik vladavine. Državi je glavna dužnost da se unutarnje i vanjsko samoodržavanje, točnije da ju unutarnje i vanjske prijetnje ne ugroze njen opstanak, što je suprotno od teorije liberalizma i razvijanja slobode u pojedinaca kao načina razvoja njemačkog društva, jer je država važnija od pojedinca i ona ga može podrediti. Važno je za naglasiti da Droysen se tog stava ne drži čvrsto, no da je činjenica da bi država tako trebala egzistirati.²¹

Nadalje, drugi predstavnik je Heinrich von Sybel (1817.-1895.) koji je bio član Droysenove pruske škole povjesničara, a također član političke stranke nacionalnih liberala, kasnije sljedbenik Otta von Bismarcka i njegove politike. U povijesnoj djelatnosti je značajan kao jedan od osnivatelja i urednika *Historische Zeitschrift*, a pogledi koje izražava u svojim djelima raznovrsni su, od područja religije do povijesti i državnštva u kojima je konzistentan i dosljedan, no također i političkog stajališta da je Pruska dominantna sila koja treba ujediniti Njemačku. Zanimljivo je

¹⁹ Arthur Alfaix Assisis. *What Is History For?*, 64-66.

²⁰ Iggers, *German Conception of History*, 104.

²¹ Assisis, Arthur Alfaix. *What Is History For?*, 160-165.

također da se sam naziva liberalnim konzervativcem, a pogotovo je izražen utjecaj engleskog filozofa i političkog teoretičara Edmunda Burkea. U njegovoj kronici o Francuskoj revoluciji Sybel naglašava Englesku kao model, a Francusku kao protumodel te iz toga izvlači da se država i društvo ne mogu naglo promijeniti, već kao zakon i jezik s vremenom i polagano se mijenjaju. Čovječanstvo tako ne može ponovno izmisliti cjelinu što je naslijedilo iz prošlosti, a tako svaka moderna revolucija u završnici postaje despotski cezarizam. Sybel je isto tako bio za razliku od Rankea i Droysena čovjek od djelovanja, koji je mobilizirao svoje čitatelje kako bi se ispunili viši javni ciljevi. Cilj njegove historiografske djelatnosti nije bilo poput Droysena da rasvijetli epistemološke probleme, već povijest kao „prava znanost“ i „iskren patriotizam“ je cilj povijesti koja u svojoj najvišoj formi postiže egzaktno i cjelovito znanje te etičku inspiraciju za djelovanje. Odrekavši se Rankeovog objektivizma te neutralnog stajališta, Sybel je značajan kako u svojoj interpretaciji ubacuje trenutke sadašnjosti i povezuje ju s prošlošću u ime pruske države i nacionalne ideje. Jedno od najvažnijih njegovih djela, kojim se i sam Ranke ponosio, je bilo djelo *Historija razdoblja revolucije* (njem. *Geschichte der Revolutionszeit*), u kojem Sybel profesionalno istražuje i kreira priču o revolucijama te inertnom učinku koje guraju mase prema ideologiji „bonapartizma“. U njegovom djelu su tako prikazani događaji u samoj Francuskoj pred revoluciju, naime ekonomski problemi, socijalni problemi, nesposobnost francuske vanjske politike te su usko povezani, a propast sustava dolazi u revoluciji. Sybelovo drugo glavno djelo *Nastanak Njemačkog Carstva pod vodstvom Wilhelma I.*, ne obazire se toliko na te točke koje su promatrane u *Historiji razdoblja revolucije*, unatoč tome što je pruska država to djelo sponzorirala (Sybel je imao direktan pristup dokumentima).²²

Zadnji značajan predstavnik historizma jest Heinrich von Treitschke (1834.-1896), koji je također uz Rankea jedan od konzervativnih predstavnika historizma (nasuprot Droysenu i Sybelu).²³ Opisan kao ultranacionalistički predstavnik historizma, a to se također može iščitati iz njegovih djela, naime od kojih je najvažnije i najznačajnije njegova *Povijest Njemačke u 19. tisućljeću* i *Povijesni i Politički eseji*, u kojim izražava svoja mišljenja i pregled povijesti. Svojim propagandističkim djelovanjem u pruskim časopisima, Treitschke propagira ideju apsolutne pruske birokracije i vojnog despotizma kao idealnog načina uprave, naspram liberalnih ustavnih država koje proglašava osrednjima.²⁴ Zanimljivo je kako Treitschke zapravo nije čistokrvan Nijemac, već miješane krvi (češkog porijekla), a njegov se otac borio u Francuskim

²² Michael Ermarth. „Review : Heinrich von Sybel: Geschichtswissenschaft in politischer Absicht (1817-1861) Volker Dotterweich“ *The Journal of Modern History* 52 (1980.), 492-494, pristup ostvaren 2. VII. 2024. <https://www.jstor.org/stable/1876932>

²³ Iggers, *German Conception of History*, 14.

²⁴ Gross, *Suvremena historiografija*, 136-137.

revolucionarnim ratovima protiv Napoleona na strani Saksonije. Osim toga članovi njegove obitelji su se borili u drugim ratovima (Američki rat za neovisnost), a takva obiteljska tradicija utjecala je na Treitsckheov razvoj te je u svojim djelima veličao rat, kao početnu točku nastanka države, najplemenitijeg djelovanja građanina i pravog odraza najčišćeg patriotizma.²⁵ Tako u svojim političkim esejima Treitsckhe veliča rat ukoliko se vodi osiguranja nacionalnih interesa, a kada dođe do rata u državi to znači dobro, jer ujedinjuje naciju u čistom patriotizmu te tako postaje nužan element u stvaranju osjećaja patriotizma u građanima. Iz toga proizlazi da je rat povijesno nužan, jer prvotno iz rata nastaju nove države (Njemačko Carstvo), rat rješava probleme kada se ciljevi nezavisnih država razlikuju, rat je načelo kojim se bori protiv osjećaja nepripadnosti pojedinaca naciji, rat je škola u kojoj se razvijaju muževne vrline. Osim toga rat u državi negira individualnost pojedinca, jer je u sukobu nacija, pojedinac nevažan, a tako i odnosi između političkih stranaka i opredjeljenja, jer u konačnici je u pitanju opstanak društva i države u kojem su svi ti pojedinci dionici, a kako bi država opstala potrebno je jedinstvo i snaga koji će ju održati.²⁶

Osim pogleda o ratu, gdje zapravo opravdava prusku militarističku državu i ekspanzionističku politiku Prusije u 19. st., značajna je i njegova definicija države. Država je po Treitsckheu određena narodom (njem. *Volk*) koji se obvezuje pravnim vezama da bi se stvorila nezavisna moć, a narod je (nalik Aristotelovom učenju) skupina obitelji koje su vječno povezane u zajednici. Takva država nije tvorevina, već proizlazi iz same prirode čovjekovog uma koji traži takvo ustanovljenje zajednice, a s vremenom se razvija. Kršćanstvo stvara poimanje kozmopolitizma čovječanstva, čovječanstvo koje je ujednačeno i nema granice te su svi pojedinci u svijetu braća i sestre. Prije kršćanstva pojedinci se određuju prvotno po njihovoj nacionalnosti, a krajnja točka tog razmišljanja do koje Treitsckhe dolazi je da ljudi su u prirodi nejednaki što je početna točka svakog političkog promišljanja. Ta prirodna nejednakost objašnjava prema Treitschkeovom mišljenju podređenost pojedinih naroda drugim narodima. Nadalje država je permanentna institucija, jer da nije pojedinac ne bi vidio ikakav interes u borbi za opstanak države, a iz toga proizlazi da pojedinac shvaća svoju vremenitost kao bezvrijednu naspram vječnosti države. Povijest je tako drama koja se odvija na pozornici na kojoj se pojavljuju države kao glumci, a nalik pravim glumcima svaka država ima svoje osobne karakteristike koje čine njihov karakter. Njemačko Carstvo tako treba imati čvrstu centralnu vladu naoružanu do zuba, jer je njemački narod po svom karakteru jako individualan i neposlušan, pa njemačka država mora biti takva jer

²⁵ Henry W. Davis Carless. *The Political Thought of Heinrich von Treitschke*. (London: Constable and Company Ltd., 1914), 1.-7.

²⁶ *Isto*, 148-151.

bi u suprotnom stanju propala i prekinula postojati.²⁷ Osim političkih eseja koji veličaju centraliziranu državnu upravu, konkretnije prusku militariziranu i centraliziranu državu, poznat je po njegovom uveličavanju i dičenju germanskim narodima, pogotovo Nijemcima, koje izražava u svojim djelima. Jedno od takvih Treitschkeovih djela jest *Njemačka redovnička država Prusija* (njem. *Das deutsche Ordensland Preussen*), u kojem izražava svoje stavove o naprednim teutonskim vitezovima koji dolaze upravljati Pruskom zemljom. Uz to povezuje teutonski način vladavine, kolonizaciju i simboliku te prevlast teutonskih vitezova naspram lokalnih slavenskih naroda, a njegova omraženost slavenskih naroda ga navodi da Nikolu Kopernika prozove Germanom (Teutoncem) te opravdava upad poljskog kralja Kazimira III. u teutonsku Prusku time da je on bio ljubomoran njihovoj vlasti i žudio za bogatim izlazom na more.²⁸ U nasljedstvu historizma od Rankea do Treitsckhea vidimo opadanje i pretvaranje historizma iz proučavanja povijesti te razvijanja teorije povijesti kod Rankea te njegovo krajnje propadanje kao nacionalna propaganda koja opravdava državnu politiku kod ostalih navedenih historista, a pogotovo kod Treitsckhea, kojeg se na jednu ruku može nazvati pretečom ideologa nacionalsocijalizma.

²⁷ *Isto*, 129.

²⁸ Eden Cedar i Paul Cedar. *Treitschke's Origins of Prussianism (The Teutonic Knights)* (London: George Allen and Unwin Ltd. 1942), 7-14.

3. Kritika historizma

Osim već unutarnjih razlika u historizmu te kritika te razlika pozicija pojedinih pripadnika pravcu, postojala je i kritika samog pravca historizma i njenog pogleda na povijest, na ustroj pruske države pa tako i Njemačkog Carstva, na očitu propagandu koju su pojedini povjesničari u svojim djelima izlagali, a koja je direktno udarala protiv razvoja liberalizma u pruskom/njemačkom društvu.²⁹ Mora se također napomenuti da je na udaru i njemački zasebni put, kao izraz genijalnog duha njemačkog naroda koji je najviše istaknuo Treitschke u svojim djelima. Taj se narativ njemačkog zasebnog puta (njem. *Sonderweg*) u 19. st. iskazuje razvoj zasebnog njemačkog upravnog sustava i kulture njemačkog društva koja se razlikuje od razvoja zapadnih zemalja.³⁰ U 1870.-im godinama nastaje kriza gdje brojni kritičari nadovezuju na probleme povijesne znanosti kako ju je postavio historizam i njen značaj, a također pozitivno vjerovanje u razvoj njemačke države bez predosjećaja europske krize koja ima svoj vrhunac na početku 20. st. Filozof Arthur Schopenhauer govori kako povijest nije znanost te da u njoj nema čistog znanja koje pripomaže čovjeku, na što se nadovezuje njegov učenik Friedrich Nietzsche koji preispituje vrijednost povijesti za pojedinčev život. Jakob Burckhardt, koji je pohađao predavanja Rankea, ispituje tezu da je povijest svjesna te da ide po redosljedu kakav joj Bog sam daje, ili konkretnije da je i sama povijest harmonična i uređena od strane Boga.³¹ Nadalje kritika od strane Karla Marxa koji osim kritike u isto vrijeme stvara drugačiji pogled na povijest, iz kojega će proizaći historijski materijalizam. Marxov historijski materijalizam baziran je na hegelijanskoj dijalektici, u kojem se pojedinac nailazi u društvu koje ga podređuje, a njegov je cilj da se usprotivi protiv tih društava te krajnji cilj povijesnog života pojedinca je stvaranje besklasnog društva, kao utopijskog cilja svih potlačenih u buržoazijskim društvima Europe 19. i 20. st.³²

U narednim će se potpoglavljima ukratko analizirati kritika od strane Jakoba Burckhardta kao jednog od najbližih kritičara historizmu, pa će se prijeći na filozofsku kritiku Nietzschea koji želi nadići historizam i na kraju Waltera Benjamina, filozofa 20. st., koji svoj značaj ima još danas, a njegova kritika se iz marksističko-teološke³³ perspektive protivi historističkom pogledu na povijest i povijesnu znanost.

²⁹ Gross, *Suvremena historiografija*, 138.

³⁰ Iggers, *German Conception of History*, 276

³¹ *Isto*, 129.

³² Gross, *Suvremena historiografija*, 141-142.

³³ Iako na prvi pogled veoma neobična kovanica „marksističko-teološke perspektive“, ona zapravo prikazuje povijesno-političke teorije Waltera Benjamina koje izražava u svom djelu *Povijesno-filozofijske teze*. Naime, pregledom revolucije i radničkog ustanka protiv stratificirane države te pregledom djelovanja marksističkog povjesničara na povijest Benjamin uvodi i teološke pojmove kao dolazak mesijanskog spasitelja i božansko nasilje.

3.1. Jakob Burckhardt – liberalna kritika historizma

Povijest, govori Burckhardt je zapis jednog doba koji postaje značajan u drugom dobu, a po toj definiciji vidimo već razliku između njega i historizma, koji vidi povijest kao metafizičku kretnju pokrenutu od univerzuma. Npopularan u njegovo doba zbog toga što je divergirao od historističke struje, u moderno doba sve više postaje značajan za istraživanje i kao zaseban teoretičar o povijesti i povijesnoj znanosti. Za razliku od historizma kojeg ponajviše zanima politička povijest i slavne te moćne persone u povijesti, Burckhardta više zanima kreacije ljudskog duha, pa po tome istražuje opsežnije područje povijesti. Naspram konkretnosti Rankea, Burckhardt ne razdvaja pojedinačnu kreativnu sferu od političke, pa tako ne razdvaja povijest na pojedinačne dijelove, nego ju gleda kao cijelu, naime povijest civilizacije. Povijest civilizacije tako se preklapa s ostalim partikularnim povijestima (crkvena povijest, povijest zakona, itd.), onoliko koliko joj je nužno, no u isto vrijeme ne uzima cjelinu tih stvari kao osnovu, već određene podatke koje ona traži. Njegovo rodno podrijetlo izražava se u njegovom intelektualnom djelovanju, jer rođenjem u Baselu, Švicarskoj, mjesto koje europske sile nisu htjele podrediti, pa je Basel tako postao jedno od multikulturalnih središta Europe. Njegovi studiji u Berlinu pod Rankeom i Droysenom u doba njemačkih liberala 1840-ih (pod nasljedem Goethea), pa tijekom svojih studija se povezao s kolegama na fakultetu, a kasnije će se njegov pogled na Njemačku pod Bismarckom i pruskom birokracijom promijeniti.³⁴ Friedrich Meinecke će Burckhardtove komentare o gubljenju kulture i tradicije te degeneraciji europskog društva pohvaliti kao predviđanje razvoja događaja u Europi koja dovode do Drugog svjetskog rata.³⁵ Meinecke u isto vrijeme će kritizirati Burckhardtov način pregleda povijesti zbog negativnog prikazivanja njemačke unifikacije i Burckhardtovog pogleda na državnu moć i vojsku.³⁶

Burckhardt pogled na povijest kao neustrojen i zbog Burckhardt okreta slobodnom istraživanju tema, nasuprot znanstvene metode pristaša historizma koji teže činjeničnom znaju. Njegov daljnje djelovanje uvjetovano je također njegovim životom u Baselu, gdje on nasuprot njegovih suvremenika u Njemačkoj može ne opstruirano objektivno prosuđivati događaje u novonastaloj

Božansko nasilje je čista sila potlačenog naroda nad onima koji ih podređuju, a cilj je iskupljenje cijelog naroda i ustrojenje pravedne vlasti. Mesijanski dolazak je kraj povijesti, prelazi se sa svjetskog i profanog na božanskog te se tu uspostavlja teokracija gdje vlada božansko, uspostava pravednog i dobrog sustava naspram tadašnjem sustavu. Vidi: Walter Benjamin. *Novi Anđeo*. Prevela Snješka Knežević (Antibarbarus: Zagreb, 2008), 124. i Walter Benjamin: *Eseji*. Preveo Milan Tabaković (Nolit: Beograd, 1974.), 75-78.

³⁴Jacob Burckhardt. *Judgements on History and Historians*, Preveo Harry Zohn (London: Routledge Classics, 2007), XIII-XVI.

³⁵ Friedrich Meinecke. *The German Catastrophe: Reflections and Recollections by Friedrich Meinecke*, prevela Sidney B. Fay (Boston: Beacon Press, 1986, šesto izdanje), 2-3.

³⁶ Iggers, *German Conception of History*, 225.

državi. Modernitet 19. st. u kojem živi Burckhardt se tako vječno mijenja, samoreflektira, redefinira, pod vodstvom optimizma da će povijest nakon prosvjetiteljstva biti predvođena racionalnošću i napretkom dovesti do općeg dobra i moralne perfekcije ljudi. Burckhardt takvo mišljenje (historizam ga podržava, do određenog stupnja), ne podržava jer smatra da su ljudi dobra i zla bića, a premisa tog optimističnog stajališta je da je u ljudskoj prirodi dobrota i ništa više. Burckhardt 19. st. označava kao „bez povijesno i barbarsko“ zbog indiferentnosti moderniteta povijest i tradiciju odbacuje za novonastale tvorevine nakon Francuske revolucije. Tradicija se tako odbacuje a pojedinac, podređen vjerovanju u vječni napredak društva, teži stjecaju novca i postaje dio masnog društva, u kojem svoju individualnost i subjektivnost kako bi se njegovo djelovanje odrazilo u stjecaju nacionalne moći, materijalne dobiti i tehnološkog napretka cijelog društva.³⁷ Poradi spasa tradicionalnog društva, on traži od povjesničara apolitičan pregled s težištem da se obrani duh europskih naroda od materijalističkih temelja industrijskog društva, nastojeći pokazati kako se tradicionalna kultura može obnoviti i usvojiti. Značajno je djelo *Kultura renesanse u Italiji* koje prikazuje novovjekovnu obnovu kulture proučavanjem postignuća antičkog društva, a to je uzor za buduće obnove tradicionalnih kultura u suvremenom društvu. Kultura po Burckhardtu ne smije nestati, ona može se mijenjati kroz povijest, no ta promjena je izraz vječnog trajanja kulture koja stječe novi oblik kroz njenu povijesnost. Tri su potencije historijskog istraživanja, naime kultura u užem smislu, država i religija, a svi su oni konstantni činitelji koji se međusobno uvjetuju i kreću pravilnim tijekovima, uvjetovani kulturom u širem smislu. Njegova estetizacija povijesti da je bit povijesnog kretanja čovjeka u usvajanju umjetnosti, on se odmiče i protivi historizmu koji drži da su realne ideje pokretači povijesti. Za kraj, Burckhardt je bio točan u njegovom mračnom predviđanju koje proizlazi iz krize moderniteta, a Njemačko Carstvo kao ono koje se odreklo tradicionalne kulture u ime napretka i imperijalističkih ciljeva će u budućnosti zapasti u moralnu krizu, jer su materijalizam, tehnokracija i militarizam uništili tradicionalnu kulturu, a naciju ostavili bez temelja.³⁸

3.2. Friedrich Nietzsche – filozofska kritika historizma

Friedrich Nietzsche (1844.-1900.) je jedan od najznačajnijih filozofa 19. st., nakon njemačkog klasičnog idealizma, a njegova intelektualna djelatnost se odrazila i na filozofiju povijesti. Naime Nietzsche kritizira njemački historizam zbog toga što je postao apologet militarističkog i

³⁷Jacob Burckhardt. *Judgments on History and Historians*, Preveo Harry Zohn (Indianapolis: Liberty Fund, 1999), XVII-XII.

³⁸Gross, *Suvremena historiografija*, 140.

imperijalističkog režima u Prusiji, kasnije Njemačkom Carstvu. Osim toga, objektivitet koji si pripisuju njemački povjesničari po njemu je upitan, jer u povijesti ima toliko istina koliko je i samih pogleda pojedinaca o i u njoj. Nadalje u svojem djelu *Nesuvremena zapažanja o koristi i štetnosti historije za život* dalje se bavi problematikom povijesti, a uz to i problemom pogleda historicističkih znanstvenika na povijest.³⁹ U djelu on prvotno analizira psihološke faktore koji dovode povjesničare do prosudbe povijesti, zašto su povjesničari uopće zainteresirani prošlošću i što ih navodi da ju uopće proučavaju.

Tri su tipa historiografije prema shvaćanju Nietzschea, koji mogu služiti životu ako su dobro iskorišteni, a u isto vrijeme ako ih se krivo iskoristi, pojedinca koji proučava navode na delirij. Prvi tip historiografije je kritički, u kojemu je povjesničar „naoružan“ kodeksom i leksikonom da prouči neosnovane i upitne izvore te utemeljena tradicionalna tumačenja povijesnih događanja, institucija i ostalih stvari osnovanih na „upitnoj“ povijesti. Takav povjesničar mora biti hrabar i uporan, kako bi došao do temelja krive prosudbe te postavio istinitu na mjesto krivog tumačenja. Božansko pravo vladara i njegovih potomaka da dinastički vladaju takvom su povjesničaru prikaz nasilne supresije ostalih pojedinaca i njihovog prava za vlast, prikriveni pod religiozno tumačenje i tradicionalnu pokornost naroda vladaru i njegovoj dinastiji. Opasnost kritičke povijesti je u tome što je njoj cilj skepsa prema tradiciji i ustanovljenoj interpretaciji povijesti, ali u isto vrijeme može stvoriti skepsu pojedinca prema bilo kojoj tradiciji te prema tome zaboraviti temelje same osobnosti, jer je sam povjesničar produkt tih istih sistema vrijednosti, tradicije, vjerovanja i običaja koje ispituje i želi dekonstruirati.⁴⁰

Drugi tip povjesničara je povjesničar antikvar, a najveća vrlina te istovjetno pokvarenost takvih povjesničara je u tome što se oni dive i slave prošlost. Cilj njihovog djelovanja je stvaranje cjelovitu sliku povijesti, u njihovom djelovanju ima i umjetničke vještine jer portret svijeta prošlosti je beživotan. Ni jedan događaj u povijesti nema vrijednosti sam po sebi, naime povjesničar mu pridodaje vrijednost, a Nietzsche nalazi primjer u afera Marka Antonija s Kleopatrom koja je po njemu u suštini isto značajna kao zijevanje Marka Antonija usred nekog dana. Povjesničar zbog važnosti afere u pripovijedanju događanja 1. st., naime Oktavijanovog uspona i stvaranja Rimskog Carstva, pridodaje aferi veliki značaj, naspram zijevu Antonija. Povjesničar antikvar također u cilju ima da povijest opstane, ali ne svi dijelovi prošlosti, već samo oni određeni koje on pronalazi važnima i pridodaje im bit. Osobnost povjesničara antikvara je

³⁹ Gross, *Suvremena historiografija*, 138.

⁴⁰ Anthony K. Jensen. *Nietzsche's Philosophy of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 83-85.

važna u očuvanju povijesti koja se njemu samome doima. Neizbježna je Nietzscheova kritika patriotskih povjesničara te rodoslova koji pišu genealogije i sličnih društava, jer pokušavaju pojedinačne događaje prikazati u najboljem svjetlu te sa velikom vrijednošću, jer su uvjetovani njihovom osobnošću. Zadivljenost povjesničara antikvara prošlošću dovodi njegovu sadašnjicu u upitan položaj, jer je ona manje vrijedna i komparabilno lošija od onog prošlog. To je najveća poštast povjesničara antikvara koji se poziva na „dobra stara vremena“, a ovo sadašnje mu nema nikakvu vrijednost. Svu vrijednost tako taj povjesničar „mumificira život“ jer ono prošlo ima svu vrijednost, a što je vrijeme više odmicalo od toga to se vrijednost više gubila, sadašnjost tako ima malu, a buduće još manju vrijednost.⁴¹

Treći i zadnji tip povjesničara je monumentalni povjesničar, koji nalik antikvaru prikazuje pojedine događaje, no u ovom slučaju on pokušava pronaći one najznačajnije, najvažnije i najdličnije događaje, osobe i djela kako bi o njima pisao povijest. Monumentalni povjesničar naglašava ljudsku moć za činjenje velikih djela te da se ta djela u sadašnjosti ili budućnosti mogu ponoviti. Osim toga pridodaje značaj građevinama posvećene istim tim velikim ličnostima, po Nietzscheovom mišljenju ništa više nego uređena građevina, ali za monumentalnog povjesničara značajna građevina koja obilježava samu grandioznost te ličnosti i njenog karaktera koji je bitan za život (kao inspiracija). Monumentalni povjesničar oživljava povijest i naglašava psihologiju pojedinaca kao velikih ličnosti koje utječu na povijesti djelovanjem. Plutarh i Schiller su tako primjeri monumentalnih povjesničara koji naglašavaju ono veličanstveno, a ne zanima ih ono osrednje, pučansko. Uz to oni kreiraju povezanost tih velikih ličnosti kroz povijest, ujedinjujući ličnosti koje su vremenski udaljene tisućljećima, prikazujući njihovu zajedničku životnu borbu unatoč toj ogromnoj udaljenosti. Očekivanje budućeg idola čovječanstva je isto tako karakteristika monumentalnog povjesničara, jer kroz oživljavanje i veličanje prošlog daje mogućnost da prošlo ostavi pečat na sadašnjem i da u suvremenom dobu nastane neka velika ličnost. Problem monumentalnog povjesničara je manjak objektivnosti, jer prikazuje samo određene ličnosti, bez ikakve zanimacije za sve ostalo oko njih, što daje manjkavu sliku povijesti. Također prikazivanje samo grandioznog i dobrog, izostavlja onu realnu sliku događanja, a iza svake velike ličnosti ili događaja postoji neka žrtva koja je patila pod utjecajem tog pojedinca, što monumentalni povjesničar izbjegava, pa je na jednu ruku i neiskren u svom prikazu povijesti.⁴²

⁴¹ Isto, 85-86.

⁴² Isto, 86-88.

3.3. Walter Benjamin – marksističko-teološka kritika historizma

Walter Benjamin (1892.-1940.) jedan je od kritičara historizma koji proizlazi s filozofskog pogleda, a također vrlo velik utjecaj u njegovom radu ima židovski misticizam te marksistički historijski materijalizam. Tijekom svog života vidio je opadanje njemačke nacije s nekoć slavne sile u degradiranu nacističku državu koja ga nakraju i progoni te zbog kojih počiva samoubojstvo u bijegu od Gestapoa 1940. godine.⁴³ Esej *Povijesno-Filozofijske teze* će biti osnova njegove kritike historizma i pada njemačke nacionalne svijesti u grubu nacionalsocijalizam kojemu je cilj materijalistička, vojno-birokratska, imperijalistička i rasistička država.

Benjaminovo djelo tako započinje uvođenjem historijskog materijalizma uz utjecaj teologije kako bi se konstruiralo pravo viđenje povijesti. Oslobađajuća mesijanska snaga ljudi pronalazi se u prošlosti, jer ona sadrži pokazatelj toga, a tek oslobođeno čovječanstvo može polagati pravo na svoju prošlost. Kroničari pokušavaju zapisati povijest kako bi ni jedan tren ne bi izgubio, ali u tome je problematika što on ne razlikuje veličinu nekih događaja, a druge kako su usporedno maleni naspram velikih. Nadalje klasna borba jest temelj njegovih povjesničara koji ju uočavaju kao borbu protiv utemeljenog dominantnog društva vladajućih koji podvrgavaju mase te prema tome svaki dobro učeni historijski materijalist teži klasnoj borbi i uočavanju nje u povijesti. Povijest nadalje je fenomen koji se pojedincu ukazuje, a prilikom ukazivanja on ju spoznaje te u tom trenu taj fenomen mu se gubi, a tu je značaj tog fenomenološkog konstrukta u tome što pojedinac u sebi drži tu povijest koja mu se vječno izmiče. Spoznaja se prave povijesti dohvaća u trenu opasnosti, naime u trenu podređenosti pojedinaca vladajućoj klasi, a tradicija se tu nalazi u opasnosti od konformizma koji ju navodi da se podredi vladajućima, što historijski materijalist ne bi trebao dopustiti. Ljudsku povijest Benjamin vidi u slici Angelusa Novusa, anđela koji rajski vjetar tjera naprijed, u napredak i buduće, a u prošlom vidi gomilu katastrofa i nedaća koje si je ljudski rod sam počinio. Napredak, kao temelj historizma i socijaldemokratske Njemačke Benjaminu je zapravo prikriveno nazadovanje, jer mase bivaju zarobljene kao radnici u tvornicama kako bi tehnokratska država napredovala (a takva država je preteča fašističkog režima). Potisnute radničke klase su subjekt historijske spoznaje, a njihov glavni cilj je oslobođenje od vladajućih i pobjeđujućih te represivne države koja ih potiskuje. Povijest tu ima ključnu ulogu, jer Benjamin povijest vidi ne kao prazno vrijeme koje treba popuniti, nego vrijeme ispunjeno sadašnjošću koja se poziva na prošle periode kako bi se poboljšalo sadašnje stanje. Diskontinuiteti su glavni dijelovi

⁴³ „Benjamin, Walter“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 2. VII. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/benjamin-walter>

Benjaminovog pogleda na povijest jer je u svakom diskontinuitetu revolucionarna akcija potlačenih klasa koje se bore protiv vladajućih klasa, a ti diskontinuiteti su također i dijelovi europske povijesne svijesti. Za kraj njegovog viđenja, teološka sfera toga svega je u tome što pobjedničke vladajuće klase će nastaviti vladati i gaziti po onim podređenima sve do dolaska mesijanskog vremena, kada dolazi tren suđenja od Mesije koji dovršava sve povijesno i započinje mesijansko vrijeme.

Prema Benjaminu, suprotstavljeni ovakvom viđenju su povjesničari historizma, koji teže univerzalnu „praznu“ povijest popuniti narativima koji bi se uklopili u narativ koji vladajući, pobjednici žele. Oni promoviraju napredak, bez ikakvog razmišljanja o tome gdje on navodi pojedince i državu te bez zanimacije za potlačene mase, one pobijeđene, već ih zanimaju samo velike ličnosti i pobjednici. Njihov cilj je konstrukcija teoretske armature koja prikazuje naraciju kakva treba te da ima svoj uzročno-posljedični splet okolnosti koji opisuje one najvažnije događaje koje historičari smatraju nužnima.⁴⁴

⁴⁴ Benjamin, *Novi Anđeo*, 113-124.

4. Friedrich Meinecke – historizam u 20. st.

Prvu polovicu 20. st. su brojni događaji pogodili Njemačku državu, naime prvo gubitak u Prvom svjetskom ratu, Weimarska Republika i njena nestabilnost te dolazak nacionalsocijalista predvođenih Adolfom Hitlerom na vlast. Svi ti događaji su bili izraz njemačkog nezadovoljstva, a to se nezadovoljstvo odrazilo u sve aspekte društva njemačkog, pa tako i na povijesnu znanost. Friedrich Meinecke (1862.-1954.) je prvi od predstavnika historizma, a po mišljenju mnogih povjesničara u to doba, jedan od najznačajnijih predstavnika historizma. Od 1914. do 1954. (uz prekide) on predaje na berlinskom sveučilištu kao profesor povijesti (čak i emeritus) te je vrlo velik značaj njegovih predavanja tijekom Weimarske Republike, gdje nove naraštaje izgubljenih njemačkih učenika. Osim njegove profesorske pozicije, značajna su i njegova toga njegova povijesna djela koja, u pravoj tradiciji historizma, proučavaju državu, ideologije, međudržavni i međukulturalni odnosi, ali također odskaču od norme, proučavajući ostale znanosti i intelektualnu historiju u svezi s političkom historijom.⁴⁵

Prvo veće djelo Meineckea, *Kozmopolitizam i Nacionalna država* 1908. prikaz je razvoja nacionalizma u Njemačkoj državi, od onog univerzalnog kao dionika europskog i svjetskog društva, u onaj partikularni koji zagovara specijalnu zasebnost njemačke nacije naspram ostalih europskih nacija. Razvojem kozmopolitizma nastaje nacionalizam kojemu je u povijesti cilj osnovati suverenu nacionalnu državu, a Meinecke kao ostali povjesničari historizma podupire tu ideju čvrste, birokratski organizirane i militarističke države, kojoj je rat nužan kako bi održala svoju neovisnost protiv drugih. Nacija se ne razvija u mirnom i lagodnom stanju, već u borbi, brizi o sebi i ratu protiv drugih. Nadalje u svojoj analizi razvoja njemačkog duha, on ne gleda persone koje djeluju kako bi se dogodila ujedinjenje njemačke nacije u jednu nacionalnu državu, već sve one mislioce koji su intelektualna elita tog vremena te svojim intelektualnim djelovanjem povezuju razjedinjene Nijemce. Od analize Fichtea i Hegela, značajnih pisaca Novalisa i Friedricha Schegela do historičara 19. st. Rankea, Droysena i ostalih, pa i političkih ličnosti kao Humboldta i Bismarcka. Čak i kod politički aktivnih i značajnih pojedinaca, na primjer Bismarcka, Meineckea ne zanima toliko njegovo djelovanje koliko njegovo promišljanje i osobni pogled na stvari, što je zapravo doprinos Meineckea samom historizmu, jer prijašnje povjesničare historističkog pravca zanimala djelatnost i akcija pojedinaca. Pojedinaac je po Meineckeovom mišljenju mediji kroz koji djeluju ideje unutar povijesti, a slične ideje daju ljudima istu sposobnost

⁴⁵Gerhard Ritter. A. *German Refugee Historians and Friedrich Meinecke Letters and Documents, 1910–1977*, Preveo Alex Skinner (Leiden: Brill, 2010), 3-5.

aktivnosti, ali također s obzirom na karakter pojedinca one imaju svoje zasebnosti te prema tome pojedinac može razviti svoju zasebnu osobnost. Takva metoda analize mišljenja pojedinca i istraživanje njegove psihe nalazi se kroz cijelo djelo, a Meinecke intelektualce ne dijeli na dijelove koji se bave jednom intelektualnom disciplinom pa onda drugom, već ga gleda kao cjelinu koja misli kroz sva njegova djela na sličan način i tako su sva njegova djela povezana. Tu metodu preuzima od Wilhelma Diltheya i njegove biografije Schleiermachers (*Život Schleiermachersa*) u kojoj Dilthey objašnjava hermeneutiku i hermeneutički krug⁴⁶ te kako proučavati pisca nekog djela kao osobu koja je razmišljala i bila u toku struje misli dok je konstruirala to djelo, što Meinecke primjenjuje na svoju metodu povezivanja intelektualne historije s političkom historijom.⁴⁷

Meineckeovo drugo djelo je *Makijavelizam: doktrina državnog interesa i njeno mjesto u modernoj povijesti*, u kojemu mu je glavni cilj proučiti razvoj koncepta državnog interesa i fundamentalnog sukoba između pojmova moći (grč. *Kratos*) i moralnosti (grč. *Ethos*), jer u slučaju da državna moć prevagne nad moralnim i kulturalnim ciljevima može se oštetiti povijesni tok i dovesti do slijepog imperijalizma i nacionalizma. Niccolo Machiavelli prvi izlaže realni prikaz vladarevih vještina u svojem djelu *De Principatibus*, pa Meinecke njegovo nemoralno djelovanje vladara u ime efikasnosti njegove vlasti uzima kao prvi primjer mislioca koji podržava efikasnu no nemoralnu državnu moć. Meinecke tako promatra intelektualnu povijest i razvoj misli političara od francuskog kardinala Richelieua, koji je bio veoma značajan na francuskom dvoru Luja XIII, do Bismarcka. Machiavellijevo načelo vladavine, iako se nije svidjelo tim pojedincima, postao im je sredstvo za efikasnu vladavinu društva i osiguravanje državnih interesa preko tih moćnih individua, sve dok ga nacionalizmom zaneseni političari nisu iskoristili za krive ciljeve.⁴⁸ Zadnja pojedinac kojeg Meinecke prikazuje u djelu je Treitschke, kao prikaz tog nacionalizmom zanesenog čovjeka koji je bez čvrstog kršćanskog morala, koji opravdava i postavlja moralne ciljeve državnom interesu kako puka želja za moći i materijalnim dobitkom ne bi postala taj interes, gubi svoj put te sama država postaje moć koja određuje svoje djelovanje, bez regulativnog

⁴⁶ Wilhelm Dilthey veoma je značajan doprinos donio hermeneutici kao disciplini filozofije otkrivajući principe po kojima se može pokušati doći do točne interpretacije teksta. Njegova biografija Friedricha Schleiermachers otkriva kako je taj teolog otkrio načela kako doći do bolje i potpunije interpretacije Svetog Pisma, naime važnosti hermeneutičkog kruga, koji naznačuje da pojedinačan kontekst nekog djela trebamo shvatiti u cjelini, a cjelinu također iz pojedinačnosti što je bio veliki doprinos hermeneutici. Kasnije će se, osim povjesničara historizma, na njega pozivati i filozofi 20. st. koji počivaju na historizmu, naime prvotno Martin Heidegger, a onda i njegov učenik Hans-Georg Gadamer. Vidi: <https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>

⁴⁷ Friedrich Meinecke. *Cosmopolitanism and the National State*, Preveo Felix Gilbert (Princeton: Princeton University Press, 1970.), VIII.-XII.

⁴⁸ Martin Wright. „Review: Machiavellism: The Doctrine of Raison d'etat and Its Place in Modern History. by Friedrich Meinecke“ Preveo Douglas Scott *International Affairs* 34 (1958): 69., pristup ostvaren 2. VI. 2024., <https://www.jstor.org/stable/2605874>

principa moralnosti. Militarizam, kapitalizam i nacionalizam su narušili europsku kulturu i politiku te su uzročnici degradacije društva, a također se očituju kao problem modernog demokratskog društva. Naime velik broj ljudi uključen je u politiku unutar demokratskog društva pa se državni interes raspada, jer političari svoje stavove kompromitiraju kako bi dobili više glasova i izborili se za svoju poziciju. Za kraj je nužno naglasiti da Meinecke nastanak nacionalizma i socijalizma nalazi u idejama prosvjetiteljstva i Francuske revolucije, koje u nadi za slobodnijim i boljim društvom zapravo prikrivaju nacionalizam i socijalizam koji uništavaju društvo.⁴⁹

Treće njegovo značajno djelo jest *Historizam: nastanak novog povijesnog pogleda*, a značajno je u tome što je u ovom djelu glavina posvećena prikazu intelektualne historije, razvoja misli pojedinaca, a tako i razvoja struje misli preteča historizma i samih povjesničara historizma kasnije. Djelo je napisano tijekom nacionalsocijalističke vladavine u Njemačkoj, pa je zato apolitično, iako Meinecke u djelu naglašava svoju udaljenost od režima i neslaganje s politikom nacističke Njemačke. U djelu Meinecke naglašava intelektualnu revolucionarnost mislilaca historizma, koji su po njemu toliko inovativni i genijalni da su izjednačeni sa značajem same revolucionarnosti i novine koju je naglasila Francuska revolucija u političkoj sferi Europe. Intelektualna novina koju povjesničara historizma naglašavaju je skok s „prirodnog zakona“ koji je bezvremenska regulativna ideja, na shvaćanje da pojedinac u sebi posjeduje vlastite sile, naime emocije i spontanitet djelovanja (iracionalnost). Lomeći univerzalnu normu o mehanicističkom shvaćanju svijeta i poimanju vremenitosti, individua ulazi kao specifičan oblik osobnosti koji ne samo da indicira karakter osobe nego i cijelih entiteta te ideja evolucije. Ta cijela revolucija donosi promjene, pa u tome pojedincu se otvara novi pogled na ono prošlo vrijeme, a u isto vrijeme historizam lomi uvjerenje u sve one apsolutne ideale na kojima je čovječanstvo do historizma bilo sagrađeno (njemački klasični idealizam). Na kraju, u djelu Meinecke prikazuje brojne značajne intelektualce (Edmund Burke, Charles Louis de Secondat Montesquieu itd.) koji su doprinijeli razvoju i razbijanju starijih utemeljenih tradicija te nastanku inovativnog pogleda historizma, u kojem ponajviše naznačuje da su njemački intelektualci predvodili tu struju.⁵⁰

Događanja koja su se odvila 1930-ih u Weimarskoj Republici i propasti demokratske vlade pod ruke nacionalsocijalističke partije i Adolfa Hitlera, utjecali su na Meineckea i njegovu daljnju djelatnost. Uvid u stav Meineckea na nacističku vlast i događanja 1930.-1945. u Njemačkoj nam

⁴⁹ Troy R. E. Paddock. „Rethinking Friedrich Meinecke’s Historicism“ *Rethinking History* 10 (2006): 100.-105., pristup ostvaren 2. VI. 2024., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642520500474857>

⁵⁰ Felix Gilbert. „Historism. The Rise of a New Historical Outlook by Friedrich Meinecke, J. E. Anderson“ *History and Theory* 13 (1974.), 61-64. pristup ostvaren 2. VII. 2024., <https://www.jstor.org/stable/2504636>

daje povjesničar Michael Antolović u članku *Evropska ili Nemačka Katastrofa? – Friedrich Meinecke i Drugi svetski rat*. Weimarskoj Republici bio je odan jer ju je vidio kao nastavak srušenog monarhističkog poretka, no u srcu je ostao ionako monarhist. Kraj republikanskog poretka 1930.-1933. gdje je bilo vidljivo jačanje lijevog i desnog radikalnog krila parlamenta, a slabljenje centralne vlade te je htio da vlada održi ustavnu moć nad radikalima. Uzrok jačanja radikalizma, prvotno nacionalsocijalističke partije vidi u Versajskom miru koji je nepravomoćno oštetio njemačku privredu, a svjetska ekonomska kriza je bila još jedan udarac na njemačku privredu, što je otežalo održavanje legitimnog ustava Weimarske Republike. Publicističkim spisima je Meinecke pozivao na borbu protiv rastućeg radikalizma te se nadao da će centristička vlada se uspješno izboriti protiv nacionalsocijalizma. Meinecke je uviđao nacionalsocijalizam kao štetnu pojavu u njemačkom političkom životu, ali u takvoj ideologiji je vidio korist, jer je također bila protuteža utjecaju komunizma na njemačko društvo.⁵¹

Kada je Weimarska Republika postala diktatura 1933. Meinecke je blisko pratio politička događanja te je značajan njegov sud da zbog Versajskog mira njemački narod nije dovoljno zreo da ima parlamentarnu demokraciju. Početne godine Drugog svjetskog rata Meinecke su ostavile s podvojenim gledištem, naime prvotno vanjskopolitički uspjesi Trećeg Reicha protiv Poljske i osveta za Versajski mir Francuskoj 1940. su ga ostavili uzbuđenog i radosnog jer njemačka država ponovno velika sila u Europi. Na drugu ruku, utjecaj istočnog boljševizma na njemački narod i pitanje mira s obzirom da je očekivan raspad zapadnih sila nakon kapitulacije Francuske, ostavljaju brojna pitanja kako razriješiti te probleme. Meinecke se nada da će Treći Reich doći do pravednog razrješenja konflikta i neće dovesti do još jednog Versajskog mira, a također izražava ideju u kojem bi se obnovio stari carski obrambeni pakt, koji bi uključivao osvojene zemlje, a možda čak i Francusku. Kraj njegove vjere u nacionalsocijalističku vlast je prekretnica koja se dogodila 1943. godine u Staljingradu, gdje su snage Sovjetskog Saveza pobijedile snage Trećeg Reicha i dovele do slabljenja i konačnog pada Trećeg Reicha. Prvotna vjera da će Treći Reich svladati boljševističku neman nakon prekida pakta o nenapadanju 1939. postalo je strah da će boljševizam zavladatai njemačkom nacijom nakon gubitaka i proboja Sovjetskog Saveza te se tako Meinecke nakon konačnog pada 1945. iz Berlina skriva u bavarskom selu Wässerndorfu i kasnije prelazi u Göttingen.⁵²

⁵¹ Michael Antolović, „Evropska ili nemačka katastrofa? - Friedrich Meinecke i Drugi svetski rat“, u *Intelektualci i Rat 1939.-1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2011.*, ur. Drago Roksančić i Ivana Cvijović Javorina, (Zagreb: Plejada, 2012), 121-122.

⁵² *Isto*, 121-124.

Meineckeovo četvrto djelo, nazvano *Njemačka Katastrofa*, napisano 1946., nakon kraja rata, analizira zašto je došlo do vlasti nacionalsocijalizma u Njemačkoj, no ne analizira se samo kako i zašto, nego i promjena njemačkog društva kroz ta razdoblja i njihova mišljenja o vlasti i okolnome svijetu koja se mijenjaju. Naime, jasno nam je da Meinecke nije bio podražavatelj nacionalsocijalista te se 1933. nakon Hitlerovog preuzimanja vlasti javno izjasnio protiv nacionalsocijalista te je zbog toga izgubio svoje položaje narednih godina. Zanimljivo je da je dijelio stajalište s ostalim povjesničarima historizma (jaka država, centralizirana vlast, njemački nacionalizam, stajališta bliska nacionalsocijalistima), no unatoč tome vjerovao je u Weimarsku Republiku i bio joj odan. U djelu Meinecke analizira od same Kraljevine Prusije do Trećeg Reicha kako je uopće došlo, koje su institucije i stavke pruskog društva uvjetovale da dođe do toga i zašto je to tako ispalo. Problem u kojem se događa divergentna točka je u tome što se nacionalizam i socijalizam ne povezuju kao u Ujedinjenom Kraljevstvu (Britanska laburistička stranka), nego se pretvaraju u nacionalsocijalizam.⁵³ Neke od stavki koje tome prethode su baš iz pruskog sustava, naime pruske vlasti su znale pristajati antisemitizmu, militarizam je bio nužan za očuvanje države, ali je također kasnije postao oružje nacionalsocijalizma. Kritiku nisu ni izbjegli viši slojevi njemačkog društva, koji su sami ne samo dopustili da se propast Weimarske Republike i nastanak nacionalsocijalističke Njemačke nego i pripomogli u tom procesu.⁵⁴

Meinecke izlaže tezu kako nacionalsocijalizam nije produkt uzročno-posljedičnih veza te nastavak povijesti kako je trebao njen tok, već je nacionalsocijalizam produkt degradiranog njemačkog nacionalizma koji je bio pozitivan u 19. st., a korupcijom karaktera pojedinaca, masovnom politikom 20. st. kroz koju prodiere makijavelizam, pa Meinecke to naziva masovnim makijavelizmom koji narušava državni poredak.⁵⁵ Zadnje poglavlje djela je vezano uz doba nakon 1945. i rekonstrukcije vlasti, u kojem Meinecke navodi kako nacionalsocijalizam je nužno uništiti u njegovom korijenu, ali ne i militarizam koji je prusko načelo i koji je nužan za očuvanje države. Tako navodi ostale države koje još uvijek imaju nacionalni ponos i snagu da održavaju te podupiru vojnu moć kako bi se očuvalo samostalnost njihove zemlje, a njemački nacionalni duh kako ga vidi Meinecke pada pod stranu vlast koja nameće vrijednosti, kontraproduktivne jer nije izraz samog nacionalnog duha.⁵⁶ Zadnja njegova stavka koju razrađuje su geteovske zajednice, koje bi se, nalik na geteovsku zajednicu organiziranu u Weimaru 1885. godine, po Meineckeovoj ideji bavile prikazivanju njemačkog nacionalnog duha natrag u njemačkoj naciji nakon katastrofalnog

⁵³ Meinecke. *The German Catastrophe*, prevela Sidney B. Fay (Boston: Beacon Press, 1986, šesto izdanje), IV- V.

⁵⁴ *Isto*, 13.-17.

⁵⁵ *Isto*, XII – 3.

⁵⁶ *Isto*, 102-113.

utjecaja nacizma. Čitanja brojnih značajnih djela njemačkih autora Johanna Wolfganga von Goethea, Friedricha Hölderlina, Rainera Marije Rilkea i ostalih autora koji bi povezali suvremenog Nijemca s njemačkim duhom. Osim toga, izvedbe glazbenih klasika Johanna Sebastiana Bacha, Wolfganga Amadeusa Mozarta, Ludwiga van Beethovena i ostalih koje bi nadahnule pojedince da sudjeluju u obnovi njemačkog nacionalnog duha. Okaljani njemački nacionalni duh od strane nacionalsocijalizma, uništen od stranih snaga i sada pod njihovom vlašću Meinecke vidi sa strahom pa zato predlaže geteovske zajednice kao rješenje problema stranog utjecaja i izbjegavanja nacionalsocijalističke ideje o njemačkoj naciji. Oslabljeno stanje njemačke vlade, rekonstrukcija koje vode strane snage, navode Meineckea da se upita hoće li njemački nacionalni duh opstati. Na kraju on navodi kako se nada da će na ovaj novi test koji njemačkoj naciji biva postavljen, uspjeti riješiti unatoč tome što je njemački narod anksiozan te da im treba jako uvjerenje da će čak i ova katastrofalna vremena nadići.⁵⁷

⁵⁷ *Isto*, 120.-121.

5. Zaključak

Historizam je veoma značajan, prvotno kao vrhunac intelektualnog djelovanja koje je povezano s stvaranjem njemačkog nacionalnog duha i kasnije politike njemačkog ujedinjenja, a nadalje kao prikaz 19. st. u Njemačkoj koje je proizvelo ujedinjenu njemačku nacionalnu državu koja na međunarodnoj pozornici stoji kao svjetska sila. Teoretska pozicija koja drži Ranke također je značajna jer izražava korektnost povijesti i opravdava bilo koje povijesno djelovanje, jer kroz pojedinca i povijest proizlaze vječne ideje koje su po poretku univerzalnog, Božjeg zakona. Ta je pozicija uzdigla historizam naspram ostalih pravaca koji su mu bili suvremeni te njegovu zasebnost kao njemačku perspektivu na povijest. Proizlaženje historizma iz njemačkog klasičnog idealizma, a također osporavanje pojedinih dijelova njemačkog klasičnog idealizma i ideala prosvjetiteljstva te Francuske revolucije daju mu autoritet i zasebnost kojim utječe na njemačke intelektualce i povjesničare, a također na povijesno-politička događanja u Njemačkoj. Nasljednici Rankeovog historizma, koji ga preoblikuju te doprinose svojim djelovanjem na razvoj historizma također opravdavaju razvoj Kraljevine Pruske i njenih centraliziranih, vojno-birokratskih institucija te njen imperijalizam koji dovodi do ujedinjenja Njemačke pod njenim vodstvom, a odstranjenjem Habsburške Monarhije. Prvotna Droysenova apologija države i opravdanje čvrste državne moći nad individuum, do Treitschkeovog ekstrema državne moći i njenog interesa nad pojedincem te idejama o konstruktivnom ratu koji povezuje pojedince i u njima budi ono najvirtuoznije, utječu na daljnji razvoj njemačke nacionalne svijesti, a i njemačkog društva.

Kritika tako napada pozicije historizma s različitih pogleda, prvotno Burckhardt koji već, iz njegovog vanjskog pogleda u srž njemačke nacionalne države koja se razvija, uviđa već krizu koja dolazi početkom 20. st. Burckhardtova težnja da nacija treba gajiti tradicionalne vrijednosti, razvijati svoju kulturu i povezati se s prošlim, pada na gluhe uši, a materijalizam i militarizam prevladavaju u njemačkom društvu, koje nakon Prvog svjetskog rata upada u duhovnu krizu bez ikakvog izlaza. Nietzscheov pogled na povijesnu znanost i pogled na struku povijesti te njenu korist u životu individue također izražava to stajalište. Naime, Nietzscheova kritika historizma je inovativna jer ona na jednu ruku podržava historizam, dok je povijesna djelatnost korisna za život, ali kada povjesničar postane degradirana ljuska onoga što treba biti, onda je destruktivna ne samo za njega, već za cijelo društvo u kojem on djeluje. Na kraju, Benjaminova kritika s pozicije marksizma i mesijanske utopije koja historizam vidi kao potporu vladajućim klasama koje vrše represiju nad potlačenim radničkim klasama prikazuje tu degradaciju historizma na prijelazu iz 19. u 20. st te početkom 20. st. Njegov historijski materijalizam koji cilj vidi ne u osnutku

nacionalne države, nego u borbi za pojedinčevu samostalnost naspram represivne, centralizirane vladavine vojno-birokratske elite, direktno se suprotstavlja idejama historizma, koje postaju pervertirane u njemačkoj državi Adolfa Hitlera. Kultura, koju historizam i njemački nacionalizam slave je zapravo izraz barbarstva, govori Benjamin, jer počiva na oduzimanju od drugih i podređivanju svih ostalih radi nacionalne superiornosti, a historizam je tako jedan od uzroka nacionalsocijalizma, jer potiče razvoj ideje napretka, ali ne ispituje gdje taj napredak vodi te jesu li svi pojedinci uključeni u napredak ili samo neki.

U 20. st. historizam nadilazi i kritiku i krizu koju doživljava djelovanjem Friedricha Meineckea i njegovih kolega, koji brane taj autohtoni njemački pravac poimanja povijesti od nacionalsocijalizma, kritike od strane modernih filozofa i povjesničara, a također se uzdržavaju korijenja koje je postavio Ranke te na njega nadodaju njihova osobna mišljenja. Meinecke u svojem pogledu razvoja njemačkog nacionalizma i historizma govori da nacionalizam i militarizam su izrazi njemačkog duha koji svoju najnižu točku pronalaze u njemačkom nacionalsocijalizmu. Tako on brani njemački nacionalni duh od utjecaja nacionalsocijalizma te pokušava negirati pogled kako je nacionalsocijalizam bio zapravo pravilan povijesni napredak njemačkog nacionalnog duha, jer uspoređuje kretnje njemačkog nacionalnog duha s ostalim europskim nacionalnim duhovima i spoznaje analogne kretnje. Nadalje, ta obrana historizma i njemačkog nacionalnog duha govori o tome kako je historizam jedna od revolucija 19. st., naime intelektualna, a također udaljuje djelovanje historizma i nacionalne ideje od nacionalsocijalizma napominjući da je nacionalsocijalizam produkt ideja materijalizma, kapitalizma, socijalizma i nacionalizma koji je bez regulativnih ideja pravilnog moralnog djelovanja.

Intelektualna povijest Njemačke te njena revolucija u 19. st. je važno područje za proučavanje, jer ne samo da intelektualna elita je usko povezana s političkim, već i s razvojem nacionalne ideje te napretkom samog njemačkog društva. Smatram da je tema jako slabo obrađena izvan Njemačke, jer unatoč tome što je pravac historizma usko vezan uz njemačku povijest i nacionalnu ideju, historizam kao pravac nam prikazuje ne samo unikatan prikaz nastanka i razvoja Njemačke, nego i pogled njemačkih povjesničara na njima suvremena događanja. Unatoč pristranosti i neobjektivnosti Meineckea, jer je sam nasljednik historizma, u njegovoj obrani također ima odličnih točaka koje ukazuju da je zapravo nacionalsocijalizam mogao proizaći u drugim europskim društvima te da je slučajnost to što je nastao u Njemačkoj, a smatram da je u pravu, jer nije samo militarizma bilo u Njemačkoj, već i u ostalim imperijalističkim silama 20. st. Na kraju, složio bih se s kritičarima da povjesničari historizma su previše bili zadivljeni njemačkim nacionalnim duhom te da su previše opravdavali centraliziranu vojno-birokratsku državu, koja je dovela do veće mogućnosti ispunjavanja te „slučajnosti“ u Njemačkoj nakon Prvog svjetskog rata.

6. Popis literature

6.1. Knjige

1. Assisis, Arthur Alfaix. *What Is History For?: Johann Gustav Droysen and the Functions of Historiography*. New York: Berghahn Books, 2014.
2. Benjamin, Walter. *Novi Anđeo*. Prevela Snješka Knežević. Antibarbarus: Zagreb, 2008.
3. Benjamin, Walter. *Eseji*. Preveo Milan Tabaković. Nolit: Beograd, 1974.
4. Breuilly, John. *Nationalism and the State*. Manchester University Press: New York. 1993.
5. Burckhardt, Jacob. *Judgements on History and Historians*. Preveo Harry Zohn. London: Routledge Classics, 2007.
6. Burckhardt, Jacob. *Judgements on History and Historians*. Preveo Harry Zohn. Indianapolis: Liberty Fund, 1999.
7. Cedar, Eden i Cedar, Paul. *Treitschke's Origins of Prussianism (The Teutonic Knights)*. London: George Allen and Unwin Ltd. 1942.
8. Davis, Henry W. Carless. *The Political Thought of Heinrich von Treitschke*. London: Constable and Company Ltd., 1914.
9. Filipović, Vladimir. *Filozofska hrestomatija VII: Klasični njemački idealizam*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1983.
10. Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 1996.
11. Iggers, Georg. *German Conception of History : The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*. Middletown: Wesleyan University Press, 1983., dopunjeno izdanje
12. Jensen. Anthony K. *Nietzsche's Philosophy of History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
13. Kant, Immanuel. *Pravno-politički spisi*. Preveo Zvonko Posavec. Zagreb: Politička kultura, 2000.
14. Meinecke, Friedrich. *Cosmopolitanism and the National State*. Preveo Felix Gilbert. Princeton: Princeton University Press, 1970.
15. Meinecke, Friedrich. *Historism: The Rise of a New Historical Outlook*. Preveo J. E. Anderson. New York: Herder and Herder, 1959.

16. Meinecke, Friedrich. *The German Catastrophe: Reflections and Recollections by Friedrich Meinecke*. Prevela Sidney B. Fay. Boston: Beacon Press, 1986., šesto izdanje
17. Ritter. Gerhard A. *German Refugee Historians and Friedrich Meinecke Letters and Documents, 1910–1977*. Preveo Alex Skinner. Leiden: Brill, 2010.

6.2. Članci

1. Antolović, Michael. „Evropska ili nemačka katastrofa? - Friedrich Meinecke i Drugi svetski rat“. U *Intelektualci i Rat 1939.-1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2011.*, uredili Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina, 119-134. Zagreb: Plejada, 2012.
2. Ermarth, Michael. „Review : Heinrich von Sybel: Geschichtswissenschaft in politischer Absicht (1817-1861) Volker Dotterweich“ *The Journal of Modern History* 52 (1980.), 492-494 , pristup ostvaren 2. VII. 2024. <https://www.jstor.org/stable/1876932>
3. Gilbert, Felix. „Historism. The Rise of a New Historical Outlook by Friedrich Meinecke, J. E. Anderson“ *History and Theory* 13 (1974.), 59-64 pristup ostvaren 2. VII. 2024., <https://www.jstor.org/stable/2504636>
4. Paddock, Troy R. E. „Rethinking Friedrich Meinecke’s Historicism“ *Rethinking History* 10 (2006.): 95-108, pristup ostvaren 2. VI. 2024., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642520500474857>
5. Wright, Martin. „Review: Machiavellism: The Doctrine of Raison d'etat and Its Place in Modern History. by Friedrich Meinecke“ Preveo Douglas Scott, *International Affairs* 34 (1958): 69., pristup ostvaren 2.VI.2024., <https://www.jstor.org/stable/2605874>

6.3. Mrežni izvori

1. „Augustinov pojam iluminacije“, Stanford Internet Encyclopedia of Philosophy, pristup ostvaren 3. VII. 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/augustine/#Illu>
2. „Benjamin, Walter“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 2. VII. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/benjamin-walter>
3. „Hermeneutika“, Stanford Internet Encyclopedia of Philosophy, pristup ostvaren 3. VII. 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>

